

з іншими дітьми?». Насамперед, усім слід подолати існуючі стереотипи про людей з психофізичними порушеннями.

Отже, якість освітнього процесу значною мірою визначається тим, наскільки враховуються та реалізуються потенційні можливості навчання й розвитку кожної дитини, її індивідуальні особливості. Якими б не були фізичні чи психічні обмеження, у дитини завжди є резерви для розвитку, використання яких може суттєво поліпшити якість її життя.

Пріоритетними напрямками є сприяння соціальному, емоційному та когнітивному розвитку кожної дитини з тим, щоб вона відчувала себе неповторним, повноцінним учасником суспільного життя. [3, с. 5-7]

Важливою умовою вирішення проблеми інклюзії є також докорінна перебудова суспільної етики. Необхідно повністю змінити ціннісні орієнтації соціального оточення; вивчати проблеми соціалізації учнів з фізичними вадами; створити належну підготовку суспільства до прийняття таких дітей. Перспективи подальших успіхів можливі лише за умови співпраці усіх членів команди супроводу дитини в умовах інклюзивного навчання.

Використана література

1. Колупаєва А.А., Таранченко О.М., Найда Ю.М., Сак Т.В., Будяк Л.В., Білозерська І.О., Ленів З.П. Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник
2. Колупаєва А.А., Данілавічюте Е.А., Литовченко С.В. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник
3. Коць В.В. Інклюзивна освіта — освіта для дітей з особливими освітніми потребами / В. В. Коць // Інформаційно-методичний вісник "Освітні горизонти. — Луцьк, 2012.
4. Колупаєва А.А., Таранченко О.М., Сак Т.В., Марчук Т.Ф., Прохоренко Л.І., Литовченко С.В., Борщевська Л.С., Жук В.В., Вавіна Л.С., Гудим І.М., Мерсіанова Г.М., Макарчук Н.О. Навчально-методичний посібник для батьків дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами
5. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Інклюзивна освіта: від основ до практики. Монографія.

Матус Р.І.,

практичний психолог
Деражнянського ліцею №2

Комунікативна толерантність педагога

У статті розглядається комунікативна толерантність як важлива професійна якість сучасного педагога. Проаналізовані підструктури особистості, що обумовлюють комунікативну толерантність. Окреслено практичні рекомендації для педагогів.

Ключові слова: комунікативна толерантність, педагогічне спілкування, взаємодія, підструктура особистості, безпека освітнього середовища, професійна деформація.

Діяльність педагога являє собою навчаючу та виховну взаємодію, основною формою якої є спілкування. У науковій літературі педагогічне спілкування визначається як «таке спілкування вчителя зі школярами, яке створює найкращі умови для розвитку мотивації школярів та творчого характеру навчальної діяльності, для правильного формування особистості школяра, забезпечує сприятливий емоційний клімат навчання». Одним із показників безпеки освітнього середовища закладу освіти є захищеність учасників навчального процесу від психологічного насильства під час взаємодії. І. Баєва психологічну безпеку розуміє як стан освітнього середовища, вільний від проявів психологічного насильства у взаємодії, який сприяє задоволенню потреб в особистісно-довірчому спілкуванні, створює референтну значущість середовища й забезпечує психічне здоров'я її учасників. Слід підкреслити, що психологічно безпечне освітнє середовище у закладі освіти може створити педагог, який

дотримується норм і правил фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки.

У концепції Нової української школи значна увага приділяється педагогіці партнерства. Залишається складною та педагогічно значимою проблема комунікації в системі «учитель – здобувач освіти», «учитель - учитель», «учитель - батьки». Перед сучасним педагогом ставиться вимога володіти цілою гамою спеціальних, професійних умінь, передусім пов'язаних з його комунікативною підготовкою, що зумовлює потребу у дослідженні психологічних засад формування комунікативної толерантності, як компоненту міжособистісного спілкування. Про значення педагогічного спілкування для навчальної діяльності писали Макаренко А.С., Сухомлинський В.О., Амонашвілі Ш.О., Зязюн І.А., Мудрик О.В., Зімня І.А., Кан-Калик В.А., Оржеховська В.М., І Баєва та інші.

Будь-якій людині, а педагогу особливо, важливо формувати в себе терпиме ставлення до своїх співбесідників. Ця особистісна особливість відома в психології спілкування як комунікативна толерантність.

Толерантність в перекладі з латини означає терпимість, поблажливість до когось або до чогось. *Комунікативна толерантність* – це характеристика ставлення особистості до людей, яка вказує на ступінь її переносимості неприємних або неприйнятних, на її думку, психічних станів, якостей та вчинків партнерів по взаємодії.

Комунікативна толерантність - одна з найважливіших та дуже інформативних рис людини, яка значною мірою визначає її життєвий шлях та діяльність, становище у найближчому оточенні і на роботі, кар'єрний ріст та виконання професійних обов'язків. Це систематизуюча характеристика, що включає перш за все моральні, характерологічні та інтелектуальні якості індивіда. Ось чому особливості комунікативної толерантності можуть свідчити про психічне здоров'я, внутрішню гармонію або дисгармонію, про здатність до самоконтролю та самокорекції, які так необхідні в професійно-педагогічній діяльності.

Повсякденне та професійно-ділове спілкування свідчать про різноманіття проявів комунікативної толерантності: одні люди дуже терпимі до оточуючих, інші уміють гарно приховувати неприязнь до партнерів, треті здатні силою переконання змусити себе не помічати неприємні риси іншого. Точно так, у широкому діапазоні дає про себе знати та чи інша ступінь зниження комунікативної толерантності: риси іншого можуть викликати частковий, суттєвий або повний осуд, роздратування або ж несприйняття.

Як проявляється рівень толерантності особистості? По - перше, в особливостях її емоційного реагування на оточуючі подразники, якими нерідко виступають інші люди: висока толерантність сприяє стримуванню негативних розрядок, тоді як низька поєднується з безперерйним виходом негативної енергії назовні.

Нерідко у професійній діяльності людини можна спостерігати динаміку її комунікативної толерантності. Наприклад, молодий педагог демонструє на початку кар'єри знижену толерантність до деяких школярів, але з віком терпимість росте. Можлива і зворотна залежність – із збільшенням досвіду роботи все більше проявляється роздратування з приводу поведінки своїх вихованців та колег. Мінливість комунікативної толерантності проявляється і у тому, що періоди терпимості змінюються моментами роздратування і навпаки.

Чим же обумовлюється та чи інша міра комунікативної толерантності індивіда?

Механізм виникнення і прояву комунікативної толерантності пов'язаний з психологією емоційного відображення особистісних відмінностей.

Кожна людина свідомо чи на рівні підсвідомості реагує на те, що вона і партнер мають відмінності у сфері тих або інших проявів особистості. Звичайно, враження як про себе, так і про партнера суб'єктивні, але у цьому, а полегшає драматизм емоційного сприйняття - деякі відмінності здаються неприємними і тому засуджуються: або дратують, або взагалі неприйнятні. Негативну оцінку в партнерові здатні викликати як незначні, так і суттєві для спільної діяльності особистісні особливості, а каталізатором переживань можуть стати і важкі обставини спільної діяльності, і думка оточуючих, і

проведені разом роки. Добре відомо, що з часом загострюється сприйняття навіть мілких недоліків колеги по роботі, приятеля чи шлюбного партнера.

Чим менше неприємних та неприйнятних для себе відмінностей знаходить одна людина в іншій, тим вище її рівень комунікативної толерантності, тим рідше вона засуджує індивідуальність іншого або дратується з приводу його відмінних особливостей. Підвищення рівня толерантності станеться у тому випадку, якщо ми навчимося двох речей: по-перше, долати або згладжувати негативні враження від відмінностей між підструктурами своєї особистості і особистості партнера; по-друге, усувати обставини, які викликають або підкреслюють ці відмінності.

Толерантність сприймається оточенням як позитивний прояв особистості. Людина, яка володіє високим рівнем комунікативної толерантності, достатньо врівноважена, передбачувана у своїх стосунках з партнерами та сумісна з дуже різними людьми. Завдяки цим достоїнствам створюється психологічно комфортна обстановка для спільної діяльності, досягнення синергічного ефекту (задоволення від взаємодії на рівні співробітництва). Спілкуючись із толерантною особистістю, ви відчуваєте себе комфортно.

Чим помітніші негативні переживання людини з приводу своєрідності іншої, тим нижчий рівень толерантності, тим важче їй демонструвати прихильність до партнера, приймати його у всіх чи деяких проявах, стримувати незадоволення ним. Людина зі зниженим рівнем комунікативної толерантності є джерелом негативної емоційної енергії, яку вона переносить на своїх співбесідників.

Основними підструктурами особистості, що обумовлюють комунікативну толерантність, є:

- *Інтелектуальна.* Демонстрація низького рівня комунікативної толерантності виступає показником негнучкості або ліновості розуму та заважає виходу із складних ситуацій. Про це особливо корисно пам'ятати педагогу, якому приходится часто стикатися з інтелектуальною своєрідністю своїх вихованців. Не варто забувати про те, що у комунікації беруть участь дві сторони

- *Ціннісно - орієнтаційна.* Будь-яка людина у першу чергу прагне захистити власні цінності. Як стверджують психологи, конфлікти на цьому ґрунті найбільш часті та глибокі. Педагоги та школярі, їх батьки, представники адміністрації закладу освіти – усі можуть виражати різні цінності та орієнтації у сфері взаємодії, а відповідно, проявляти комунікативну нетерпимість один до одного;

- *Етична.* Партнери, які володіють різним етичним змістом, як правило важко сумісні: вони готові в любий момент і в різних ситуаціях негайно реагувати на відмінності, що виявили в своїй етичній сфері та моральних орієнтаціях партнера. Можливо, це проявиться в моралізаторстві, у підкреслюванні своїх переваг або у обмеженні контактів з певною категорією особистостей;

- *Естетична.* Охоплює область переваг, смаків і почуттів, особливості сприйняття людиною прекрасного і потворного, піднесеного і негідного, комічного і трагічного.

- *Емоційна.* Навіть короткочасне перебування в «чужому» для себе емоційному полі іншої людини може викликати неприємний стан. Із цим пов'язана одна із особливостей в роботі педагога: перебуваючи в контакті з вихованцями він мимоволі занурюється у специфічний емоційний фон, властивий, наприклад, підліткам, для яких характерна емоційна нестійкість. Зрозуміло, що в подібних умовах роботи збільшується навантаження на комунікативну толерантність або вмикаються особливі механізми психологічного захисту, такі як відстороненість від переживань школярів, агресія у відповідь та інші;

- *Сенсорна(чуттєва).* Педагогу приходится враховувати і орієнтуватися на сенсорні особливості не одного, а кількох співбесідників одночасно, тому що характер його професійної діяльності передбачає взаємодію з цілим класом(групою) учнів. Звісно, в індивідуальному спілкуванні педагогу легше встановити сенсорний контакт з вихованцем або колегою. Для прояву комунікативної толерантності більше шансів у

тому випадку, якщо має місце відповідність: візуал взаємодіє з візуалом, аудіал – з аудіалом, а кінестетичний тип – з кінестетичним.

- *Енерго-динамічна.* Реакція однієї людини на енергетичне поле іншої зазвичай відбувається на підсвідомому рівні: вам чимось неприємна людина і тому вам не хочеться взаємодіяти з нею.

- *Алгоритмічна.* Алгоритмічне облаштування партнерів може бути більш менш ідентичним. Чим більше подібностей у звичках, навичках, уміннях, ритуалах, стилях поведінки, тим більше шансів проявити себе вільно і безперешкодно у присутності партнера, а значить, легше протікає психічна діяльність кожного.

- *Характерологічна.* Коли стикаються партнери з суттєвими відмінностями у характері, то обидва можуть відчувати двоякі труднощі: ускладнюється протікання внутрішньої психічної діяльності і процес співробітництва. Комунікативна толерантність проявиться у тому, що партнер здатен прийняти, згладити, не перебільшувати ці відмінності або ж з якихось причин не помічати їх. Так, наприклад, педагог, який у першу чергу любить своїх вихованців, а вже після них – свій предмет, буде проявляти комунікативну толерантність навіть до тих, хто не любить чи не знає його предмет;

- *Функціональна.* Оскільки потреби, переваги та бажання пов'язані з функціональними станами життєзабезпечення і комфорту, особистість активно їх заявляє та захищає. Будь-які посягання на них сприймає як загрозу благополуччю, як наступ на своє існування. Людина з низьким рівнем толерантності переживає незадоволеність, роздратування або неприязнь до партнера, який прагне проявити і відстояти свої потреби.

Про низький рівень загальної комунікативної толерантності свідчать такі **особливості поведінки педагога:**

*не вміє або не хоче розуміти та приймати індивідуальність інших людей.;

*оцінюючи поведінку, образ мислення або окремі характеристики людей, розглядає в якості еталону самого себе;

*категоричний або консервативний у оцінках учнів та колег;

*не вміє приховувати або згладжувати неприємні почуття, зіткнувшись з некомунікабельністю своїх вихованців;

*прагне переробити, перевиховати школярів;

*хоче «підігнати» партнера під себе, зробити його зручним;

*не вміє пробачати учням їх помилки, незграбність, ненавмисно завдані йому неприємності;

*нетерпимий до фізичного або психологічного дискомфорту, у якому опинився учень;

*погано пристосовується до характерів, звичок, установок або домагань інших.

Зростання нетерпимості до оточуючих є достатньою ознакою стійкого низького чи дуже низького рівня толерантності – супутника деяких характерологічних порушень, а також професійної деформації особистості. Подібне особливо небезпечне для педагога, тому що з часом призводить до соціально-психологічних та психічних змін особистості в процесі виконання професійної діяльності, які наносять неоправдану шкоду душевному стану школярів та негативно відбиваються на формуванні їх особистості.

Труднощі у комунікації педагога, на наш погляд, можуть бути подолані ним такими шляхами:

1 шлях - оволодіння основами психолого-педагогічних особливостей спілкування, що дозволить педагогу сформувати свій власний комунікативний стиль;

2 шлях – усвідомлення власних труднощів та їх подолання шляхом розвитку емпатії, розуміння іншого, фасилітації (полегшення спілкування);

3 шлях – психолого-педагогічний аналіз конкретних ситуацій взаємодії педагога та учня, що сприятиме розвитку рефлексії, саморегуляції та формуванню комунікативних умінь і навиків педагога.

Щоб процес спілкування зі школярами проходив більш ефективно, педагогу можна порекомендувати наступне:

- * бути уважним до будь-якого партнера по спілкуванню;
- * розвивати комунікативну пам'ять (необхідно пам'ятати тональність спілкування з групою або окремим учнем, до якої вони звикають);
- * розвивати власну спостережливість у спілкуванні зі школярами;
- * прагнути передбачити реакцію співбесідника у відповідь на зміст чи форму звертання;
- * уміти аналізувати зовнішню поведінку учнів: пози, жести, міміку, експресію;
- * учитися сприймати та вірно інтерпретувати «психічні сигнали» по зовнішньому рисунку поведінки школярів;
- * у процесі спілкування думати про тих, з ким відбувається спілкування.

Для самоперевірки та самодіагностики рівня своїх комунікативних навичок педагог може використати такі методики:

- Тест «Спритність у спілкуванні»;
- Методика «Ваш стиль спілкування»;
- Тест «Чи умієте Ви слухати співбесідника?»;
- Тест на оцінку рівня конфліктності особистості;
- Тест «Визначення потреби у спілкуванні»;
- Тест «Наскільки Ви здатні спілкуватися? Несміливі? Контактні?»;
- Методика «Комунікативні та організаторські здібності»;
- Тест-опитувальник «Наскільки Ви об'єктивні?».

Отже, складність педагогічної діяльності та її підвищена емоційна навантаженість можуть призвести до професійної деформації особистості педагога. Першим показником того, що ставлення педагога до своєї професії набуває негативного змісту є різке пониження його комунікативної толерантності.

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Дунець Л.М. Психологія спілкування: Навчальний посібник для студентів спеціальностей «Соціальна педагогіка» та «Практична психологія». – Хмельницький:ТУП, 2003. – 143с.
- 2.Леонтьев. Педагогическое общение. – М.- Нальчик, 1996.
- 3.Мусатов С.О., Зликов В.М., Хомутиннікова Н.Н., Кузьменко Н.В. Актуальна готовність вчителів до взаємодії з учнями // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – №2. – С.4-17.
- 4.Целуйко В.М. Психологические основы педагогического общения: (пособие для студентов и педагогов) / В.М.Целуйко. – М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2007 – 295с.:ил. – (Библиотека психолога).
- 5.Шапар В.Б. Психологичний тлумачний словник. – Х.:Прапор, 2004. – 640с.

Мельник С.В.,
завідувач Обласного ресурсного центру підтримки
інклюзивної освіти

Психолого-педагогічна характеристика дітей з порушеннями емоційно-вольової сфери

В статті подається психолого-педагогічна характеристика дітей з порушеннями емоційно-вольової сфери. Аналізуються типи порушень емоційно-вольової сфери та коротко описані недостатній, асинхронний, пошкоджений тип з порушеннями, які їм відповідають. Звернено увагу на те, як відрізнити відхилення у поведінці від індивідуальних особливостей дитини, вікової норми, тимчасової поведінки.

Ключові слова: емоційно-вольова сфера, порушення емоційно-вольової сфери, психіка, психічні процеси, недостатній тип, асинхронний тип, пошкоджений тип.

Досить часто більшість батьків хвилює фізичне здоров'я дітей, а емоційному стану не приділяють достатню увагу і, навіть ранні прояви порушень в емоційно-вольовій